

Ἔργα τοῦ Τάκη Βαρβιτσιώτη:

Στὴν πεντηκονταετῆ πνευματικὴ σταδιοδρομία του ὁ Τάκης Βαρβιτσιώτης ἔχει ἐκδόσει 22 ποιητικὲς συλλογὲς καθὼς καὶ ἀριθμὸ δοκιμίων καὶ μεταφράσεων. Ποιήματα τοῦ περιλαμβάνονται μεταφρασμένα σὲ πολλὰς ἀνθολογίας τοῦ ἐξωτερικοῦ. Οἱ διαπρεπέστεροι ἑλληνιστὲς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἑλλάδας καθὼς καὶ προσωδικοί τε στὸ χῶρο τῆς ποίησης — Νικηφόρος Βρεττάκος, Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης, Γιώργος Θέμελης, Ἀνδρέας Καραντώνης, Νίκος Καζαντζάκης, I. M. Παναγιωτόπουλος, Παντελῆς Πρεβελάκης, Γιάννης Ρίτσος — ἔχουν ἐκφραστεῖ ἐγκωμιστικὰ γιὰ τὴ ποίησίν του καὶ τὴν συμβολὴν τῆς στὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ποιητικοῦ Λόγου.

Ἀγαπητὲ φίλε Τάκη Βαρβιτσιώτη,

Θεωρῶ ἰδιαίτερα τιμητικὸ νὰ σᾶς ὑποδεχθῶ σήμερα — ἴσως κάπως ἀργοπορημένα — ὡς ἀντεπιστέλλον μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, εἰς ἐπίστεψιν τοῦ ὅλου ἔργου σας, πού τιμᾷ τὴν χώραν μας, ὕστερα ἀπὸ τοὺς διακεκριμένους ποιητὰς τῆς συμπρωτεύουσας Γιώργο Βαφόπουλον καὶ Ζωὴν Καρέλη. Ὁ Θεὸς νὰ σᾶς δίνει ὑγείαν καὶ πνευματικὴν ἐγρήγορσιν.

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΟΣ ΜΕΛΟΥΣ Κ. ΤΑΚΗ ΒΑΡΒΙΤΣΙΩΤΗ

Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,

Κύριοι συνάδελφοι,

Κύριε πρῶτῳ πρωθυπουργέ, κύριοι ὑπουργοί,

Κυρίες, δεσποινίδες καὶ κύριοι,

Εἶμαι βαθύτατα συγκινημένος ἀπὸ τὴν ὑψιστὴν τιμὴν πού μοῦ ἔκανε τὸ Ἀνώτατο Πνευματικὸ Ἰδρυμα τῆς χώρας μας νὰ με καταστήσει Ἐταῖρον του καὶ αἰσθάνομαι ζωηρὴν τὴν ἀνάγκην, πρὶν ἀρχίσω τὴν ὁμιλίαν μου νὰ ἐκφράσω τίς θερμὰς εὐχαριστίας μου σὲ σᾶς σεβαστέ μου κ. Πρόεδρε γιὰ τὸν τόσο ἐγκάρδιον χαιρετισμὸν σας, στὸν ἀγαπητὸν συνάδελφον κ. Τάσον Ἀθανασιάδην γιὰ τὴν ἐμπνευσμένην προσφώνησίν του, στοὺς λοιποὺς ἀξιότιμους συναδέλφους ἀνεξαίρετως καὶ σὲ ὅλους ἐσᾶς βέβαια πού με τιμᾶτε με τὴν παρουσίαν σας.

Ὅταν πῆρα τὴν ἀπόφασιν νὰ μιλήσω αὐτὴ τὴν ἐπίσημην στιγμὴν γιὰ τὴν ποίησιν, δηλαδὴ τί ἐγὼ πιστεύω ὅτι εἶναι ποίησιν, ὁμολογῶ πὼς δοκίμασα μιὰν ἀγαλλίασιν γιὰτὶ θὰ πραγματευόμουν ἓνα θέμα τόσο οἰκεῖον καὶ ἀγαπητὸν πού συνάπτεται με τὴν ζωὴν μου, πού εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ μου ἀλλὰ καὶ δέος γιὰτὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρήσω τὸ ἀκατόρθωτον, νὰ προσδιορίσω τὸ ἀπροσδιόριστον, νὰ ἐξηγήσω μιὰν ἔννοιαν τόσο παρεξηγήσιμην καὶ διαφοροῦμενην.

Εἶναι ἀλήθεια συγκινητικό νὰ διαπιστώνει κανένας τόσο ἐνδιαφέρον ἐκ μέρους πολλῶν γιὰ τὴν ποίηση σ' αὐτοὺς τοὺς ζοφεροὺς καὶ ἀσυγχώρητους καιροὺς, σ' αὐτοὺς τοὺς καιροὺς «ποῦ στρέβλωσαν κι αὐτὸ ἀκόμα τὸ οὐράνιο τόξο» ὅπως κατηγορεῖ ὁ Ὀδυσσεύς Ἐλύτης, σὲ κάποιους θαυμάσιους στίχους του ποῦ συγκροτοῦν μιὰν ὀλόκληρη ἠθικὴ τῆς ποίησης.

(᾽Ὡ καιροὶ ποῦ στρεβλώσατε τὸ οὐράνιο τόξο κι ἀπ' τὸ ραμφὶ τοῦ σπουργιτιοῦ ἀποσπάσατε τὸ ψίχουλο καὶ δὲν ἀφήσατε μιὰ τόση δὲ φωνούλα καθαροῦ νεροῦ νὰ συλλαβίσει στὴ χλόη τὴν ἀγάπη μου, ἐγὼ ποῦ ἀδάκρυτος ὑπόμεινα τὴν ὀρφάνεια τῆς λάμψης ὧ καιροὶ δὲ συγχωρῶ).

Εἶναι λοιπόν, ἐπαναλαμβάνω, πολὺ συγκινητικό νὰ διαπιστώνει κανεὶς ἓνα τέτοιο ἐνδιαφέρον σ' αὐτοὺς τοὺς καιροὺς, σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τὴν κυριαρχημένη ἀπὸ τὴ δύναμη τῶν μαζῶν, τὴν τρομερὴ πρακτικὴ, τὴν προσηλωμένη σ' ἀλήθειες ὠφέλιμες καὶ λογικὲς καὶ τὴν παραδομένη στὴ θέληση τῆς δυνάμεως, τὴν τεχνοκρατικὴ καὶ ἐχθρικὴ θὰ ἔλεγα, πρὸς κάθε τι ποῦ ἔχει σχέση με τὴν φαντασία, με τὴν πρωτοτυπία, με τὴν ὁμορφιά, με τὸ ὄνειρο, με τὴν ἀνιδιοτέλεια. Ἐξ ἄλλου ὅμως κατανατᾶ ἀπίθανο νὰ κατορθώσει κανεὶς νὰ περιγράψει με λόγια, με τὸ μέσο μιᾶς κοινῆς λογικῆς διάρθρωσης, μιὰ κατάσταση τόσο ἄρρητη, τόσο μυστικὴ σὰν τὴν ποίηση, ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ καὶ ποῦ ταυτίζεται με τὸ μυστήριο. Τὸ ποιητικὸ φαινόμενο εἶναι ψυχικὴ κατάσταση χάριτος ποῦ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ διατυπωθεῖ με λόγια. Ὁ Federico Garcia Lorca, ἓνας ἀπὸ τοὺς καλύτερους σύγχρονους ποιητές, ὅταν τὸν ρώτησαν κάποτε τί εἶναι ποίηση ἀπάντησε ὡς ἐξῆς πολὺ χαρακτηριστικά. «Τί νὰ πῶ γιὰ τὴν ποίηση; τί νὰ πῶ γιὰ τὰ σύννεφα αὐτά, γιὰ τὸν οὐρανὸ αὐτόν; νὰ τὰ κοιτάζω, νὰ τὰ κοιτάζω καὶ τίποτα ἄλλο. Ἐνας ποιητὴς δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ τίποτα γιὰ τὴν ποίηση. Οἱ ἀναλύσεις καὶ οἱ κριτικὲς εἶναι γιὰ τοὺς κριτικούς καὶ τοὺς δασκάλους. Μήτε σύ, μήτε ἐγὼ, μήτε κανένας ποιητὴς ξέρει τί εἶναι ποίηση. Νά, κοίταξε, κρατῶ τὴ φωτιά στὸ χέρι μου, δουλεύω τέλεια μαζί της, μὰ δὲ μπορῶ νὰ μιλήσω γι' αὐτὴν χωρὶς νὰ κάνω φιλολογία». Ἀλλὰ καὶ ἓνας ἄλλος, δικός μας αὐτός, ποιητὴς ὁ Γ. Σαραντάρης με πολλὴ ἀκρίβεια καὶ σοφὴ μετριοφροσύνη μᾶς ἀποκάλυπτε τὸ βαθύτερο νόημα τῆς ποίησης καὶ μᾶς προσδιόριζε με τὸν καλύτερο τρόπο τὴ μυστικὴ της οὐσία, ἀποφεύγοντας ἀκριβῶς νὰ τὴν προσδιορίσει. «Δὲ μπορῶ νὰ βρῶ πιὰ — γράφει στὸν πρόλογο μιᾶς ποιητικῆς συλλογῆς του — τί θέλει νὰ πεῖ ποίηση. Μοῦ διαφεύγει. Τὸ ἤξερα ἀλλὰ τώρα μοῦ διαφεύγει. Ἄν κάποιος με ρωτήσει αὐτὴ τὴ στιγμή θὰ ντροπιαστῶ, γιατί ἐξακολουθῶ νὰ εἶμαι ἐνδόμυχα βέβαιος πὼς ἡ ποίηση εἶναι μιὰ οὐσία, ἀπαράλλαχτα ὅπως καὶ ἡ ζωὴ. Καὶ κρύβω, κρύβομαι. Κάτι κρύβω, ἀπὸ κάποιον κρύβομαι. Σὰ ν' ἀρχίζω νὰ γίνομαι τρελλὸς καὶ νὰ ντρέ-

πομαι... 'Αλλά ή ποίηση; Κάποιος θά σταθεΐ ικανός νά πεί στους άλλους, όχι σέ 'μένα, πού άν και τò ξέρω, φεύγω, τί εΐναι ποίηση!»

Οί παρατηρήσεις πού σās ανάφερα τών δυò αυτών ποιητών νομίζω πώς άγκυ-
λιάζουν τò θέμα μας σ' όλο του τò πλάτος. Εΐναι ή ποίηση ένα φανέρωμα, μιá άπο-
κάλυψη τών πραγμάτων ή ένα πέπλο ριγμένο πάνω τους; Εΐναι ή ύλοποίηση, ή
άποκρυστάλλωση ενός ψυχικοῦ ρευστοῦ ή μιá εξάισια άλληγορία, μιá σκηνοθετη-
μένη παραίσθηση, ένα μυστικό πού καταλήγει στη σιωπή; "Ας τò πω και εγώ
άπό τήν άρχή καθαρά. Οὔτε ξέρουμε, οὔτε θά μάθουμε ποτέ τί εΐναι ποίηση. Δέν
θά τò μάθουν ἴσως οὔτε οί έρωτευμένοι πού για τόν Rilke εΐναι κι'αυτοί (ποιη-
τές μιās στιγμῆς). "Ομως ανάμεσα σέ μās, τὰ εφήμερα όντα και εκείνη, τήν Ποίηση,
πού παραμένει άμετακίνητη για πάντα μέσα στο μεγαλεΐο της, μιá σχέση σιγά-σιγά
ἔστερα άπό μιá μακρόχρονη άσκηση, αποκαθίσταται, μιá προσπάθεια διακυβεύεται,
νά ανασύρουμε για μιá στιγμή αυτό τò πέπλο πού καλύπτει τήν ὑπαρξή της, καλύ-
πτοντας συνάμα και όλα τὰ πράγματα, για τὰ νοιώσουμε τήν άφθαστη δροσιά τῆς
αιώνιας παρουσίας της.

Τò ποίημα εΐναι ακριβῶς τò προΐόν αυτής τῆς έμπειρικῆς προσωπικῆς σχέ-
σης και αυτής τῆς προσπάθειας νά συλλάβουμε τò ασύλληπτο, νά προσεγγίσουμε τò
άπρόσιτο, νά προσφέρουμε ένα καιριο λόγο πού σώζει άπό τò μηδέν και δικαιο-
λογεΐ τή μάταιην ὑπαρξή μας, διαγράφοντας, έστω για μιá στιγμή, κάποια λαμ-
περά ἔχνη, μιá φωτοσυρμή, μερικά φωτεινά σήματα ανεξάντλητης σημασίας.
Εΐναι ένας κάτασπρος σταυρός πού σά λευκή άγριοτριανταφυλλιά, μπορεΐ και άνθί-
ζει στην έσχατιά δύο όμοιων και τόσο άνόμοιων περιοχών, στη διατομή τοῦ έφι-
κτοῦ και τοῦ άνεφικτοῦ, τοῦ πραγματικοῦ και τοῦ φανταστικοῦ. Εΐναι ακόμα, άν
θέλετε, ένα «ώραΐο άστρο» πού άντέχει σ' όλους τους άνέμους ὅπως αναφέρω σέ
κάποιο ποίημά μου και πού πάλι σήμερα αναζητοῦμε νά μās ὀδηγήσει σ' ένα ὄλβιο
και άπόκοσμο λιμανάκι για νά συνέλθουμε ἔστερα άπό τόν τρομερό έφιάλτη τῆς
πρόσφατης ιστορίας μας και (νά γεμίσουμε μ' άνθη τò χάσμα πού άνοιξε ὁ σεισμός).
'Οπωσδήποτε όμως και πάντα μιá δημιουργία με τήν πιό αυστηρή κυριολεξία, αυτό-
νομη και αυθύπαρκτη, ανεξάρτητη άπό κάθε άλλη πραγματικότητα, μιá πράξη έμπει-
ρική τόσο πού ν' άποκτᾷ τή σημασία ενός φυσικοῦ γεγονότος. Ουμouμίαι τούτη τή
στιγμή τή συμβουλή τοῦ χιλιανοῦ ποιητή Vicente Huidobro «ποιητές μῆ τραγου-
δάτε τò ρόδο, κάνετε το ν' άνθίσει μέσα στα ποιήματά σας», δηλαδή ένωθεΐτε με
τò ρόδο, γίνεται ένα με τò ρόδο, καταργεΐστε τόν δυΐσμό ὑποκειμένου - άντικειμένου
και άπό τήν έμπειρία σας αυτή δημιουργεΐστε ένα άλλο ρόδο ποιητικό μᾶ εξίσου
άληθινό πού ν' άνθίξει. Πρέπει λοιπόν νά τò πάρουμε άπόφαση μιá για πάντα πώς

δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξει καμιὰ ἀφρημένη θεωρία ποὺ νὰ ἐξηγήσει τὴν ποίηση. Κάθε γνώση ἀφρημένη, θεωρητική, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ αὐταπάτη καθηγητοῦ τῆς Φιλολογίας. Ἐνας μηχανισμὸς ποὺ νὰ ὑπακούει στοὺς κανόνες τῆς σκέψης, μιὰ φιλοσοφία καθαρὰ λογική, τῆς ποίησης σωστὴ ἢ λαθεμένη, θὰ ἦταν κάτι τὸ ἀνέλπιστο καὶ τὸ ἐκπληκτικό, ἢ μᾶλλον ὅπως εἰπώθηκε πολὺ σωστὰ «ἕνας κομῆτης στὴν παγκόσμια ἱστορία τῆς αἰσθητικῆς».

Ἡ ἴδια ἢ ἱστορία ἐξ ἄλλου μᾶς προσφέρει μιὰ εἰκόνα τοῦ ποιητῆ ποὺ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν εἰκόνα ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ κατέχεται ἀπὸ ἔνθεη μανία, ἑνὸς μαινομένου, ἑνὸς μανιακοῦ, ἑνὸς ἐκστατικοῦ. Ὁ Δημόκριτος ἀρνιόταν πὼς ἦταν δυνατὸ νᾶναι κανεὶς μεγάλος ποιητῆς ἂν δὲν εἶναι ἔκφρων. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πρόβλημα τῆς ποίησης καθιστοῦσε δυστυχεῖς τὸν Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα. Λάτρευαν τοὺς ποιητῆς, ἀλλὰ καὶ φοβόντουσαν πὼς λατρεύοντάς τους ἀμαρτάνουν κατὰ τοῦ Ὁρθοῦ Λόγου. Αὐτὴ ἢ ἔνθεη μανία ποὺ κατοικεῖ μέσα στοὺς ποιητῆς, τοὺς γοητεύει, ἀλλὰ καὶ τοὺς φοβίζει, γιατί μεταβάλλει τοὺς ποιητῆς ὅπως καὶ τοὺς ἐρωτευμένους ἀπὸ συνειδητὰ ὄντα σὲ παίγνια μιᾶς θεϊκῆς ὑπερφυσικῆς δυνάμεως, μιᾶς δυνάμεως ἐξωλογικῆς καὶ τοὺς παραδίδει στὸν ἐνθουσιασμό. «Ἐνθουσιῶντες, λέει ὁ Πλάτων γιὰ τοὺς ποιητῆς, ὅπως οἱ μάντιες καὶ οἱ χρησμοδοί». Καὶ ἀλλοῦ στὸ *Φαίδρο* ἀποφάνεται «ὅς δ' ἂν ἄνευ μανίας Μουσῶν ἐπὶ ποιητικὰς θύρας ἀφίκηται, πεισθεὶς ὡς ἄρα ἐκ τέχνης ἱκανὸς ποιητῆς ἐσόμενος, ἀτελής αὐτός τε, καὶ ἢ ποίησις ὑπὸ τῆς τῶν μαινομένων ἢ τοῦ σωφρονούντος ἠφανίσθη». Δηλαδή ὅποιος τίς θύρες τῆς ποίησης πλησιάζει χωρὶς τὴν ἀλλόφρονη, τὴν ἑξάλλη ἔμπνευση ποὺ χαρίζουν οἱ Μοῦσες ἔχοντας τὴν πεποίθηση πὼς τάχα μὲ τὴν τέχνη μονάχα, μὲ τὴν ποιητικὴ ἄσκηση, εἶναι ἱκανὸς νὰ γίνῃ ποιητῆς, αὐτὸς θὰ μείνῃ ἀτελής ποιητῆς καὶ ἢ ποίηση τοῦ σωφρονούντος (τοῦ λογικευομένου) ἀφανίστηκε (ἐκμηδενίστηκε) ἀπὸ τὴν ποίηση τῶν μαινομένων (τῶν ἐμπνευσμένων, τῶν μανιακῶν, τῶν παραλογιζομένων). Βλέπετε λοιπὸν πόσο εἶναι ἀδύνατο νὰ πλησιάσει κανεὶς τὴν ποίηση μὲ τὸ λογικὸ, μὲ τὴ διάνοια. Ποίηση καὶ διάνοια, ποίηση καὶ λογικὴ διαχωρίζονται ἀποφασιστικά. «Ἡ καλλίστη, ἢ ὑπέριστατη, ἢ θεία, παρατηρεῖ ἕνας ἄλλος νεώτερος φιλόσοφος, ὁ Montaigne, μιλῶντας γιὰ τὴν ποίηση, εἶναι πάνω ἀπὸ τοὺς κανόνες καὶ τὸ λογικὸ. Ὅποιος διακρίνει σ' αὐτὴν τὴν ὁμορφιὰ μιᾶς θέας σταθερῆς καὶ ἀτάραχης, δὲν τὴν βλέπει, ὅπως καὶ τὴ λάμψη μιᾶς ἀστραπῆς. Ἡ ποίηση δὲ θέτει σ' ἐνέργεια καθόλου τὴν κρίση μας, τὴν σαγηνεύει καὶ τὴν ἐκπορθεῖ». Λόγια ποὺ θυμίζουν ἀρκετὰ τὴν ἐπιγραμματικὴ ἐκείνην ῥήσιν τοῦ Λογγίνου. «Οὐ γὰρ εἰς πειθῶ τοὺς ἀκρωμένους, ἀλλ' εἰς ἔκστασιν ἄγει τὰ ὑπερφυσία». Ὅχι πὼς ἢ ποίηση δὲν ἔχει καμιὰ λογικὴ. Ἐχει καὶ αὐτὴ τὴ λογικὴ τῆς. Ἀλλὰ μιὰν ἐντελῶς δική τῆς λογικὴ, τὴ λογικὴ τῆς ἀγάπης,

ἂν θέλετε, τοῦ αἰσθήματος, τοῦ ὄνειρου, τῆς φαντασίας. «Τὸ λογικὸ δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ μιλιᾷ, ἢ ἀγάπη μονάχα τραγουδᾷ» παρατήρησε ὁ Joseph de Maistre. Δηλαδή μονάχα μιὰ κατάσταση ἔκστασης, ὑπερλογικὴ, ὅπως εἶναι ὁ ἔρωτας, μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει τὴν πηγὴ τῆς ποιητικῆς δημιουργίας καὶ τὸ ποίημα εἶναι πάντα μιὰ πράξι ἐρωτικὴ. Ἔτσι φτάνουμε σὲ μιὰν ἔννοια τόσο συγγενικὴ μὲ τὴν ποίηση, τὴν ἔννοια τῆς ἀγάπης ποὺ μπορεῖ νὰ μεταμορφώνει κατὰ ἓναν τρόπο μαγικὸ καὶ μυστηριώδη τὴν πιὸ εὐτελεῖ πραγματικότητα καὶ νὰ μᾶς εἰσάγει στὴν περιοχὴ τοῦ θαύματος, ποὺ εἶναι καὶ ἡ καθαυτὴ περιοχὴ τῆς ποίησης. Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἐπιμείνω σ' αὐτὴ τὴ διάκριση τῆς ποίησης ἀπὸ τὴ λογικὴ, ἀπὸ τὴ διάνοια, γιατί οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι ὑποκύπτουν στὴ πλάνη νὰ θέλουν νὰ πλησιάσουν τὴν ποίηση διανοητικά. Καὶ ἡ πλάνη τούτη εἶναι τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ποίησης καὶ ἰδιαίτερα τῆς νεώτερης ποίησης. Γιὰ νὰ διαβάσει κανεὶς ἓνα ποίημα ὅπως ἀξιζει, δηλαδή ποιητικά, δὲν εἶναι ἀρκετὸ καὶ ἐξ ἄλλου δὲν εἶναι ἀναγκαῖο νὰ τὸ ἐννοήσει, νὰ συλλάβει τὴν ἔννοιά του. Ἡ ποιητικὴ γνώση εἶναι γνώση μαγικὴ, ἀποκαλυπτικὴ, διαισθητικὴ ἂν θέλετε. Δὲν εἶναι γνώση ποὺ ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ λόγου μὲ τὴν λογικὴ, μὲ τὴ διάνοια. Ἀπεναντίας ὅ,τι μπορεῖ σ' ἓνα ποίημα νὰ κερδίσει ἄμεσα τὶς ἐπιφανειακὰς μας ικανότητες, π.χ. τὸ λογικὸ μας καὶ ὄχι τὸν βαθύτερο ψυχικὸ μας κόσμο, αὐτὸ ἀκριβῶς δὲν εἶναι καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν ποιητικὸ. Ὁλόκληρη ἡ ἐξέλιξη τῆς ποίησης ἐμφανίζεται σὰ μιὰ μακρόχρονη προσπάθεια νὰ ἀπαλλαγεῖ ὁ λόγος ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ σημαίνει, νὰ ἀπογυμνωθεῖ ἀπὸ τὸ ἐννοιολογικὸ του περιεχόμενον. Ἐνας στίχος ἢ μιὰ λέξη μπορεῖ νὰ μὴ ἔχουν καμιὰ συμβατικὴ, πρακτικὴ σημασία καὶ τόσο νὰ ζυπνοῦν μέσα μας μιὰν «ἄφατη γοητεία, ν' ἀκτινοβολοῦν ἀπὸ πολλαπλὰ νόηματα χάρις στὶς εἰκόνες ἢ στὶς μουσικὰς σχέσεις ποὺ ἀποκαλύπτουν». «Ἡ λέξη λάμπα εἶναι κοινὴ καὶ στὸν ποιητὴ καὶ σ' ἐκεῖνον ποὺ κατασκευάζει τὶς λάμπες», εἶπε ὁ Léon-Paul Fargue. Καὶ πρόσθεσε εἰρωνικά: «Ὁ ἀναγνώστης πιστεύει πὼς οἱ λέξεις ἔχουν ἓνα νόημα». Θ' ἀντιληφθήκατε καὶ σεῖς τώρα μόνοι σας τί μαγικὴ ἀκτινοβολία μπορεῖ ν' ἀποκτήσει ἡ λέξη λάμπα ὅταν χρησιμοποιηθεῖ κατάλληλα, πέρα ἀπὸ κάθε πρακτικὴ σημασία, ὅταν τροφοδοτηθεῖ μὲ τὴν ποιητικὴ αἴσθηση. Αὐτὴ τὴ μαγεία τῶν λέξεων πέρα ἀπὸ τὸ ὅποιοδήποτε συμβατικὸ καὶ λογικὸ τους νόημα πρόσεξε ἐντελῶς ἰδιαίτερα καὶ ἓνας σπουδαῖος πεζογράφος, ὁ Marcel Proust. Μὲ τὴν ἀνεξάντλητὴ ὑπερευαισθησία ποὺ τὸν χαρακτηρίζει σημειώνει σχετικὰ τὰ ἐξῆς στὸ μνημειῶδες ἔργο του Ἄ la recherche du temps perdu (Εἰς ἀναζήτησιν τοῦ χαμένου χρόνου). «Τὸ ὄνομα τῆς Πάρμας, μιᾶς πόλης ὅπου ἐπιθυμοῦσα περισσότερο νὰ πηγαίνω ἀπὸ τότε ποὺ διάβασα τὴν Chartreuse (ἐννοεῖ τὸ γνωστὸ μυθιστόρημα τοῦ Stendhal *Chartreuse de Parme*) μοῦ φαινόταν συμπαγές, λεῖο,

μενεξεδένιο και άπαλό. "Αν μου μιλοῦσαν για ένα οποιοδήποτε σπίτι τῆς Πάρμας ὅπου θά γινόμουν δεκτός, μου προξενούσε ευχαρίστηση νά σκεφτόμουν πώς θά ἔμεινα σέ μιὰ κατοικία λεία, συμπαγῆ, μενεξεδένια και άπαλή, πού δὲν εἶχε σχέση με τίς κατοικίες ὅποιασδήποτε πόλης τῆς Ἰταλίας, ἀφοῦ τὴν φανταζόμουν μονάχα με τὴ βοήθεια αὐτῆς τῆς συλλαβῆς τῆς βαρειᾶς ἀπ τὸ ὄνομα τῆς Πάρμας (ὅπου δὲν κυκλοφορεῖ ἀέρας) και ἀπ' ὅση τὴν ἔκανα ν' ἀπορροφήσει στανταλιανὴ ἠδύτητα και ἀνταύγεια μενεξέδων. Κι' ὅταν ἀναπολοῦσα τὴν Φλωρεντία, ἦταν σὰ μιὰ πόλη θαυμάσια βαλσαμωμένη και παρόμοια με μιὰ στεφάνη ἄνθους, γιατί ὀνομάζονταν πολιτεία τῶν κρίνων και ὁ καθεδρικός ναός της «Παναγία τῶν Ἀνθέων»). Νά λοιπὸν τί ἀποθέματα ποίησης μπορούμε ν' ἀνακαλύψουμε και στὴν πιὸ κοινὴ λέξη, ὅταν τὴν ἀπογυμνώσουμε ἀπὸ τὴν συμβατικὴ τῆς ἔννοια και νά πῶς εἶναι δυνατὸ νά ξαναδημιουργηθεῖ με τοὺς κρυμμένους σὲ κάθε λέξη σπινθῆρες ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος αὐθύπαρκτος, πέρα ἀπὸ κάθε χρησιμοθηρικὴ σκοπιμότητα. Γιατί ὅπως λέγει ὁ ἴδιος ὁ Marcel Proust «ὁ κόσμος δὲ δημιουργήθηκε μιὰ φορὰ ἀλλὰ δημιουργεῖται κάθε φορὰ πού ἓνας πρωτότυπος καλλιτέχνης φανερώνεται»

Ὁ λόγος λοιπὸν ὁ διαποτισμένος ἀπὸ λογικὴ ἔννοια, ὄργανο συναλλαγῆς στὰ χέρια ὄλων, (σὰν ἓνα νόμισμα) εἶναι χρήσιμος για τὴν μεταβίβαση τῶν ιδεῶν και τῶν σκέψεων, δὲν ἔχει δική του αὐθυπαρξία, πραγματικὴ ὑπόσταση, εἶναι ἀνεπαρκὴς νά ἐκφράσει ὅσα ἔχει νά πεῖ ἡ ψυχὴ. Γιατί ὁ λόγος εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του πεπερασμένος, ἀνίκανος νά ἐκφράσει τὸ ἀνέκφραστο. Ἀντίθετα ἡ μουσικὴ, γλῶσσα τῶν ἀγγέλων, γλῶσσα ὑπέρτατη ὅπου συγκλίνουν ὅλες οἱ ἄλλες, διαστέλλει τὸ ἐγὼ μέχρι τὸ ἄπειρο, μᾶς λυτρώνει ἀπὸ τὴ φυλακὴ και τὴν ἐξορία μας μέσα στὸ χρόνο, συνεργεῖ νά δραπετεύσουμε ἀπὸ τοὺς «τέσσερες τοίχους τοῦ πραγματικοῦ», μᾶς ἐξασφαλίζει μιὰ μέθεξη στὴ αἰωνιότητα. «Μουσικὴ, τῶν ἀγαλμάτων ἀναπνοὴ — ἴσως τῶν εἰκόνων σιωπῆ — ὧ ἐσὺ γλῶσσα ὅπου τελειώνουν ὅλες οἱ γλῶσσες», τραγουδᾷ ὁ R. M. Rilke, στὰ τελευταῖα του ποιήματα. Ἀληθινὰ γλῶσσα ὅπου τελειώνουν ὅλες οἱ γλῶσσες γιατί μιλά κατ' εὐθεῖαν στὴ ψυχὴ, παραλύει τίς αἰσθήσεις μας, μᾶς ἀποσπᾷ ἀμέσως ἀπ' αὐτὲς και πραγματώνει χωρὶς καμμιὰν ἐπέμβαση τοῦ λογικοῦ τὴν ἀρχικὴ μυστικὴ πράξη. Ἐπομένως μονάχα μιὰ μουσικὴ χρῆση τοῦ λόγου, δηλαδὴ μιὰ βαθύτερη συγκινησιακὴ χρῆση, μὴ λογικὴ, μπορεῖ νά μᾶς ὀδηγήσει στὴν ἀληθινὴ ποιητικὴ γλῶσσα πού, ἐπαναλαμβάνω, δὲν εἶναι ἓνα σύστημα λογικὸ ἀλλὰ σύστημα μαγικὸ. Ἐδῶ ἀναγκάζομαι ν' ἀναφερθῶ και πάλι στὸν M. Proust γιατί σπάνια εἶναι τὰ κείμενα ὅπου μπορεῖ νά βρεῖ κανεὶς μιὰ τέτοια θαυμάσια ἀνάλυση τῆς ποιητικῆς γνώσης σὲ συσχέτιση με τὴ μουσικὴ. Γράφει λοιπὸν ὁ Proust ἀναρωτιόμουναι ἂν ἡ μουσικὴ δὲν ἦταν τὸ μοναδικὸ παράδειγμα τοῦ τί θά μπορούσε νά εἶναι

ἡ ἐπικοινωνία τῶν ψυχῶν — ἐφ' ὅσον δὲ θὰ ὑπῆρχε ἡ ἀνακάλυψη τῆς γλώσσας — ὁ σχηματισμὸς τῶν λέξεων, ἡ ἀνάλυση τῶν ἰδεῶν· εἶναι (ἐννοεῖται ἡ μουσικὴ) σὰ μιὰ δυνατότητα ποὺ δὲν εἶχε συνέχεια· ἡ ἀνθρωπότητα ἀφοσιώθηκε σ' ἄλλους σκοποὺς στὴν ὀμιλούμενη καὶ στὴν γραπτὴ γλώσσα. Ἄλλὰ αὐτὴ ἡ ἐπιστροφή στὴ μὴ ἀνάλυση (δηλαδὴ στὴ μουσικὴ γλώσσα) ἦταν τόσο μεθυστικὴ, ποὺ βγαίνοντας ἀπ' αὐτὸν τὸ παράδεισο ἡ ἐπαφὴ μὲ ὑπάρξεις (ἢ μὲ ἰδέες) περισσότερο ἢ λιγώτερο εὐφρεῖς, μοῦ φαίνονταν ἐξαιρετικὰ ἀσήμαντη». Καὶ συνεχίζει (αὐτὲς οἱ ἐντυπώσεις, οἱ οὕτως εἰπεῖν *sine materia*, αὐτὰ τὰ μόλις διακρινόμενα μοτίβα, ποὺ τὰ γνωρίζει κανένας μονάχα ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη τέρψη ποὺ προσφέρουν, καὶ ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ τὰ περιγράψει, νὰ τὰ ἀνακαλέσει στὴ μνήμη του, νὰ τὰ ὀνομάσει, ἄρρητα...»). Καὶ ἄλλοῦ πάλι σημειώνει (αὐτοὶ οἱ στίχοι ποὺ ἦταν ἀκόμα πιὸ ὠραῖοι γιὰτὶ δὲ σήμαιναν τίποτα). Ἄλλὰ καὶ ὁ δικός μας Κωστῆς Παλαμαῆς στὸ εἰσαγωγικὸ τοῦ σημείωμα στὰ Ἐπαντα τοῦ Σολωμοῦ ἀναφέρει τὰ ἐξῆς πολὺ σημαντικὰ παίροντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ ἐθνικοῦ μας ποιητῆ. «Κάποια νέα ποίηση ὑπάρχει ποὺ σαγηνεύει πιὸ πολὺ μὲ τὴν τέχνη ὄχι τοῦ στίχου, ἀλλὰ τοῦ ἤχου. Καὶ τὰ «Εὐρισκόμενα» τοῦ Σολωμοῦ μᾶς συγκινοῦνε πιὸ πολὺ σὰ μουσικὰ θέματα παρά σὰν ποιήματα. Ἡ μουσικὴ εἶναι ἡ τέχνη ποὺ ἐκφράζει ἀπὸ κάθε ἄλλη καλύτερα τοὺς ἀόριστους στοχασμούς, τὰ ὄμορφα ὄνειρα, τοὺς ἀπερίοριστους καὶ χωρὶς ἀντικείμενο πόθους, τὰ ὀδυνηρὰ καὶ μεγαλόπρεπα ἀνακατώματα καρδιάς ταραγμένης ποὺ ὅλα τὰ λαχταρεῖ καὶ σὲ τίποτα δὲν στέκει. Γιὰτὶ χωρὶς ἀρχὴ καὶ χωρὶς τέλος εἶναι, καὶ χωρὶς ἀνταπόκριση στενὴ πρὸς τὰ μέρη τους. Μᾶς γοητεύουν ὡς ὠραῖα ὄνειρα. Μᾶς φανερώνουν τὴν ὀμορφιὰ ὄχι μὲ πλατεῖα καὶ χτυπητὰ ἀνακράσματα, ἀλλὰ μὲ ἐκεῖνα ποὺ βαθεῖα καὶ σκεπαστὰ κρυφοψιθυρίζουν. Μᾶς παίρνουν τὸν ἀέρα, ἱερὰ σὰ λείψανα, μυστικὰ σὰ σύμβολα. Ἡ σκοτεινάδα τους δὲν εἶναι ἀπὸ ἐκφραστικὴ ἀδυναμία, ἀλλὰ ἀπὸ εὐγλωττία βουβή, σὰν ἓνα πρόσωπο ποὺ θὰ σφράγιζε τὸ στόμα του καὶ θὰ περνοῦσε ὅλο τὸ χάρισμα τῆς γλώσσας στὴ λάμψη τοῦ ματιοῦ».

Ὡς τόσο, ἂν ἡ ποίηση εἶναι μιὰ μουσικὴ χρῆση τοῦ λόγου, αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς κάθε λεκτικὴ μουσικὴ εἶναι ποίηση. Δὲν ἀρκεῖ λ.χ. ὁ ἐξωτερικὸς ρυθμὸς, ἡ ρίμα, μιὰ μελωδία ἢ συνήχηση τῶν λέξεων γιὰ νὰ ἔχουμε ἓνα ποιητικὸ ἀποτέλεσμα. Μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν ὅλα αὐτὰ τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα ἑνὸς μελωδικοῦ λόγου καὶ ὅμως νὰ μὴ ὑπάρχει ποίηση, ὅπως συμβαίνει μὲ πολλὰ στιχουργήματα ποὺ δὲν εἶναι ποιήματα. Ὅταν μιλοῦμε γιὰ μουσικὴ τοῦ λόγου, ἐννοοῦμε κάτι ἄλλο ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ ἡχητικὸ περίβλημα, ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ μελωδία τῶν λέξεων ἢ μιὰν ὁποιαδήποτε ἀκουστικὴ ἐντύπωση ὅπου βασίζονταν ἡ παλαιότερη ποίηση, κάτι πολὺ βαθύτερο, ἐννοοῦμε τὴ μουσικὴ τῆς σιωπῆς ἢ ἐκεῖνο ποὺ ἀποκάλεσε ἓνας διάσημος

αίσθητικός και φιλόσοφος «ταυτόχρονη συνέργεια τῆς σιωπῆς και τοῦ λόγου», μιὰ κατάδυση ὡς τὸ πιὸ μύχιο μυστήριο τῶν πραγμάτων. Ἐννοοῦμε ἀκόμα τὴν ὑποβολή, τὴν καθαρὴ ψυχικὴ ροή, κάτι τὸ ἀστάθμητο και δυναμικό, ἓνα ὑπόγειο ψυχικὸ ρεῦμα, μιὰ ἐντύπωση γοητείας ποὺ προέρχεται ἀπὸ μιὰν ἀνεξακρίβωτη πηγὴ, μιὰ ψυχοβολία τέλος ποὺ δὲν ἔχει καμιὰ σχέση με τὶς ἰδέες και τὶς περιγραφές. Ὁ Edgar Allan Poe πρῶτος και οἱ γάλλοι συμβολιστὲς ἔπειτα, με ἐπικεφαλῆς τοὺς Baudelaire, Mallarmé, Rimbaud, εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ συνετέλεσαν στὴν προετοιμασία μιᾶς τέτοιας ἀντίληψης γιὰ τὴν ποίηση, γιὰ ὅ,τι ὀνομάζουμε τώρα καθαρὴ, ἀπόλυτη ποίηση. Ἀντίληψη ποὺ ἔχει σήμερα κυριαρχήσει σχεδὸν ὀλοκληρωτικά. Γι' αὐτὸ και ἡ σχολὴ τοῦ συμβολισμοῦ θεωρήθηκε ὅτι στὴν περιοχὴ τῆς τέχνης ἔχει τὴν σημασία ποὺ ἔχουν στὴν περιοχὴ τῆς ἐπιστήμης οἱ πιὸ ἐπαναστατικὲς ἐποχὲς τῆς Φυσικῆς και τῆς Ἀστρονομίας.

Ἦστερα ἀπὸ τὶς γενικὲς αὐτὲς σκέψεις μπορῶ νὰ προχωρήσω μιλιῶντας κάπως πιὸ συγκεκριμένα. Ξέρουμε πὼς ἡ λέξη ποίηση ἔχει δύο σημασίες. Σημαίνει πρῶτα μιὰν ἰδιαίτερη συγκινησιακὴ κατάσταση ποὺ μπορεῖ νὰ προκαλέσει ὀρισμένα φυσικὰ φαινόμενα, θεάματα, ἀντικείμενα τοπία κλπ. στὸν ἄνθρωπο τὸν εἰδοποιημένο γιὰ τὸ ὠραῖο, σ' αὐτὸν μονάχα ποὺ ἔχει καλλιεργήσει μέσα του τὸ ὠραῖο. Λέμε π.χ. σ' αὐτὴ τὴ θέα τοῦ ἡλιοβασιλέματος ὑπάρχει πολὺ ποίηση, ἢ αὐτὸ τὸ τοπίο εἶναι ποιητικό, με τὴν ἐξῆς ἔννοια: ὅτι εἶναι ἱκανὰ νὰ διεγείρουν, νὰ ζυπνήσουν μέσα μας τὴν αἴσθηση τοῦ ὠραίου, αὐτὴ τὴν ἰδιαίτερη συγκινησιακὴ κατάσταση ποὺ ὀνομάζεται ποίηση. Γιατὶ πρέπει νὰ τονισθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ φύση καθ' ἑαυτὴν ἢ ὀποιαδήποτε θέα δὲν εἶναι οὔτε ὠραία οὔτε ἄσχημη, οὔτε ποιητικὴ, οὔτε μὴ ποιητικὴ, οὔτε εὐχάριστη, οὔτε θλιβερή. Ἐμεῖς εἴμαστε θλιμμένοι ἢ χαρούμενοι, ἐμεῖς ἔχουμε καλλιεργημένη τὴν αἴσθηση τοῦ ὠραίου ἢ ὄχι και ἀνάλογα με τὸν βαθμὸ τῆς καλλιέργειάς μας εἴμαστε σὲ θέση ν' ἀνακαλύψουμε, νὰ διακρίνουμε τὸ ὠραῖο ποὺ κι' αὐτὸ πάλι εἶναι ὠραῖο γιατί ἡ τέχνη μᾶς δίδαξε νὰ τὸ θεωροῦμε ὠραῖο. Ἔτσι ἐξηγεῖται και ἡ θαυμάσια ἐκείνη παραδοξολογία τοῦ Oscar Wilde ὅτι «ἡ φύση μιμεῖται τὴν τέχνη». Και μιὰ παρένθεση. Τὸ ἴδιο θὰ πρέπει νὰ τονισθεῖ, πὼς δὲν ὑπάρχουν λέξεις ποιητικὲς και μὴ ποιητικὲς. Ὅλες οἱ λέξεις και οἱ πιὸ κοινὲς μποροῦν με τὴν κατάλληλη χρησιμοποίησή τους νὰ γίνουν ποιητικὲς, δηλαδή ἱκανὲς νὰ δημιουργήσουν ἐκείνη τὴν ὑποβολή, ἐκείνη τὴ μαγεία, ποὺ συνιστοῦν τὴν ποίηση.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν πρώτη γενικὴ αὐτὴ ἔννοια τῆς ποίησης ποὺ σημαίνει, ὅπως εἶπα μιὰ ἰδιαίτερη συγκινησιακὴ κατάσταση, ὑπάρχει και μιὰ δευτέρη ἔννοια πιὸ στενὴ, αὐτὴ ἀκριβῶς ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερο. Ποίηση με αὐτὴν τὴν

έννοια σημαίνει τὴν τέχνη, καὶ μόνο τὴν τέχνη, προσέξτε, τὴν ποιητικὴν τέχνη, τὸ τέχνασμα τοῦ λόγου ποὺ ἀποσκοπεῖ ν' ἀποκαταστήσει αὐτὴ τὴ συγκίνηση, αὐτὴ τὴ συγκινησιακὴ κατάσταση μὲ τὴν πρώτη ἔννοια, γιὰ τὴν ὁποία σᾶς μίλησα προηγουμένως. Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή του στὴ γῆ θέλησε πάντα νὰ διασώσει ἢ ν' ἀποκαταστήσει τὴ μοιραία καὶ φυσικὴ ἐξαφάνιση κάθε ὠραίας συγκίνησης, κάθε ὠραίου πράγματος. Ἔτσι ζήτησε νὰ βρεῖ τὰ μέσα ν' ἀνασταίνει κάθε φορά τις σπάνιες αὐτὲς καταστάσεις, νὰ διαιωνίζει κατὰ βούληση τὴν ὁμορφιά, τὰ ἐφήμερα ὄνειρα ἢ τοὺς ἐξάισιους ὀραματισμούς του, ν' ἀποσπᾷ ἀπὸ τὴν ροὴ τοῦ χρόνου τις προνομιοῦχες αὐτὲς στιγμὲς τοῦ ἐνθουσιασμοῦ του, τοὺς παλμούς τῆς καρδιάς του. Ἐνα ἀπὸ τὰ μέσα αὐτά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χρωμα ποὺ ὀδηγεῖ στὴ ζωγραφικὴ καὶ τὸν ἦχο ποὺ ὀδηγεῖ στὴ μουσικὴ, εἶναι καὶ ὁ λόγος. Μέσο βέβαια, ὅπως εἶπα, ἀπὸ τὴν ἀρχή, πολὺ συμβατικὸ, πολὺ πρακτικὸ καὶ ἀκατάλληλο νὰ ἐκφράσει τὸ βάθος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, νὰ μᾶς ὀδηγήσει στὴν ποίηση, ἂν δὲν ἀνακαλέσει ὅλες τις μυστικὲς καὶ μουσικὲς ἰκανότητές του, ἂν δὲν γίνεῖ καθαρὸς ποιητικὸς λόγος, ποὺ νὰ διαχωρίζεται μὲ σαφήνεια ἀπὸ τὸν πεζὸ λόγο. Ἔτσι φθάνουμε στὴ διάκριση τοῦ λόγου σὲ ποιητικὸν λόγον — ποίηση καὶ πεζὸν λόγον — πρόζα. Χρησιμοποιῶντας τὰ λόγια τοῦ Paul Valéry μπορούμε νὰ παρομοιάσουμε τὸν πεζὸν λόγον μὲ περπάτημα καὶ τὸν ποιητικὸν λόγον μὲ τὸ χορὸν. Τὸ περπάτημα, ὅπως καὶ ὁ πεζὸς λόγος, ἀποβλέπει πάντα σ' ἓνα ὀρισμένο ἀντικείμενο. Εἶναι μιὰ ἐνέργεια ποὺ κατευθύνεται πρὸς κάποιο ἀντικείμενο, μιὰ κίνηση ὠφελιμιστικὴ, ποὺ ἔχει κάποιο σκοπὸν. Ὁ χορὸς ὅπως καὶ ἡ ποίηση εἶναι κάτι πολὺ διαφορετικόν. Εἶναι ἓνα σύστημα ἐνεργειῶν, κινήσεων ποὺ δὲν ὀδηγοῦν πουθενά, ποὺ δὲν ἔχουν ἄλλο σκοπὸν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν τους. Ὁ χορὸς ὅπως καὶ ἡ ποίηση εἶναι ἡ ὑπέρτατη ἀνιδιοτέλεια, ἡ ἔλλειψη ὁποιασδήποτε ὠφελιμότητος, μιὰ καθαρὴ πράξις, μιὰ πράξις ποὺ δὲν ἀποβλέπει σὲ κανένα πρακτικὸν σκοπὸν. Ἡ ποίηση λοιπὸν διακρίνεται καὶ πρέπει νὰ διακρίνεται ριζικὰ ἀπὸ τὸν πεζὸν λόγον. Ὅ,τι εἶναι σωστὸ καὶ χρήσιμο γιὰ τὸν ἓνα δὲν ἔχει κανένα νόημα γιὰ τὴν ἄλλη. Σᾶς ἀνέφερα πῶς κάποιος ποιητὴς παρομοίασε τὸν πεζὸν λόγον μὲ ἄνθρωπον ποὺ περπατεῖ. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ποὺ περπατεῖ τελειώσει τὴν κίνησίν του, ὅταν φθάσει τὸ ἀντικείμενον ποὺ ἐπιθυμεῖ, ἀμέσως ἢ κατοχὴ αὐτοῦ τοῦ ἀντικειμένου ἐκμηδενίζει τὴν ἐνέργειάν του, ὁ σκοπὸς ἐκμηδενίζει τὸ μέσον. Τὸ ἴδιον καὶ ὁ πεζὸς λόγος. Μόλις ἐκφράζει τὴν ἰδέαν, τὸ στοχασμὸν, τὸ συναίσθημα κλπ. ἐκπληρώνει τὸν προορισμὸν του. Ὁ πεζὸς λόγος ὑπάρχει γιὰ νὰ χαθεῖ. Ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν ἔννοιάν του. Τώρα ποὺ σᾶς μιλοῦ, μόλις μὲ καταλάβετε, τὰ λόγια μου δὲν σᾶς χρειάζονται πιά, δὲν ἀντιπροσωπεύουν τίποτα. Ἐχουν μετατραπεῖ σὲ ἰδέες, σὲ ἔννοιες, σὲ μιὰ μορφή — καὶ αὐτὸ τὸ τονίζω ἰδιαίτερα — σὲ μιὰ μορφή ποὺ μπορεῖ

νά είναι διαφορετική τώρα σέ σᾶς, μέσα σας. Δηλαδή μ' ἄλλα λόγια στὸν πεζὸ λόγο, στὴν πρακτικὴ χρησιμοποίησιν τοῦ λόγου, στὴν τρέχουσα ὁμιλία, ἢ μορφὴ δὲν διατηρεῖται, δὲν ἐπιζεῖ τῆς κατανοήσεως. Στὸν πεζὸ λόγο τὸ περιεχόμενον μολονότι συνδεδεμένο μὲ τὴν μορφὴν δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἐνσωματωμένο σ' αὐτήν, ἢ σχέσηη τους εἶναι μιὰ σχέσηη ὑπερβατικὴ. Ἀντίθετα τὸ ποίημα μὲ τὸ νὰ τὴν ὑπηρετήσῃ δὲν πεθαίνει, γιατί ὁ σκοπὸς του δὲν εἶναι νὰ περιγράψῃ, νὰ ἀφηγηθῆῃ γεγονότα, νὰ μεταδώσῃ ἔννοιαι. Τὸ ποίημα ἐκτείνεται, εἰσχωρεῖ σ' ὅλην τὴν ὑπαρξὴν μας, ἀπαιτεῖ ὀλόκληρη τὴν συμμετοχὴν μας. Τὸ ποίημα τείνει νὰ ξαναδημιουργηθῆῃ κάθε φορά μέσα στὴ μορφὴν του, ἀλλὰ στὴν ἴδιαν τὴν μοναδικὴν του μορφὴν ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι διαφορετικὴ. Προσπαθεῖστε νὰ συγκρατήσετε ἀπὸ ἕνα ὅποιοδήποτε ποίημα μόνον τὸ νόημά του, νὰ τὸ ἀφηγηθῆτε, νὰ δώσετε μιὰ περίληψιν τοῦ περιεχομένου χωρὶς τὸ ρυθμὸν, τίς εἰκόνες, τὴν ἀστάθμητον ἐκείνην μαγείαν ποὺ περιλαμβάνει καὶ θὰ δεῖτε πὼς δὲν ὑπάρχει πιά ποίημα, πὼς ἡ ποίησις ἔχει ἐξατμισθῆῃ. Δηλαδή τὸ περιεχόμενον τοῦ ποιήματος εἶναι ἀδιαχώριστον ἀπὸ τὴν μορφὴν του. Νὰ λοιπὸν ἕνα ἄλλο σημεῖον ὅπου ἡ ποίησις συναντᾷ τὴν μουσικὴν. Γιατί καὶ στὴ μουσικὴν (ἀκόμα περισσότερον) τὸ περιεχόμενον εἶναι ἀδιαχώριστον ἀπὸ τὴν μορφὴν. Στὴ μουσικὴν μάλιστα τὸ περιεχόμενον εἶναι σύμφυτον μὲ τὴν μορφὴν. Ἀνάμεσα στα δύο ἄκρα, τὸν πεζὸν λόγον (τὸν λόγον - ρεπορτάζ ἄς ποῦμε), καὶ τὴν μουσικὴν, ὑπάρχει ἡ ποίησις ποὺ γίνεται τόσο περισσότερον μουσικὴ, τόσο περισσότερον ποίησις καθαρὴ, ὅχι ὅσο παρουσιάζει μιαν ἐξωτερικὴν μελωδικότητα (δηλαδή εὐηχεῖς λέξεις, παρηγήσεις, ὁμοιοκαταληξία κλπ.) ὅπως νομίζει σχεδὸν ὅλος ὁ κόσμος, ἀλλὰ ὅσο τὸ περιεχόμενον τῆς ταυτίζεται μὲ τὴν μορφὴν, δηλαδή ὅσο δὲ μπορεῖ νὰ μεταφρασθῆῃ, ν' ἀποδοθῆῃ ἄλλοιῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τρόπον, τὸν ἀνεπανάληπτον ποὺ μιὰ φορά γιὰ πάντα διατυπώθηκε. Νὰ γιατί τὰ ποιήματα — θὰ πρέπει νὰ ποῦμε μᾶλλον τὰ στιχογραφήματα — τὰ περιγραφικὰ, ἀφηγηματικὰ, διδακτικὰ, ἠθογραφικὰ, πατριωτικὰ κλπ. θεματογραφικὰ ἐν γένει ποιήματα ποὺ εὐκόλως μεταφράζονται γιατί βασίζονται στὸ ὅποιοδήποτε αἰσθηματικόν, διανοητικόν ἢ ἠθικοπλαστικόν περιεχόμενον τους, μ' ἄλλα λόγια σὲ συγκινήσεις ἐξωποιητικὰς καὶ ποὺ ἀφθονοῦν κυρίως στὴν παραδοσιακὴ λεγόμενὴ ποίησις, σήμερον δὲν ἔχουν μεγάλη ὑπόληψιν. Σύμφωνα μὲ μιὰ τέτοιαν ἀποψιν ἡ μουσικὴ ἀποτελεῖ τὸ ἀκρότατον ὄριον τῆς ποίησεως καὶ θὰ ἔλεγα ὅλων τῶν τεχνῶν. Ὅπως δὲ ἰσχυρίζεται ὁ διάσημος Ἕλληνας αἰσθητικὸς Walter Peter «ὅλες οἱ τέχνες ἀποβλέπουν συνεχῶς νὰ προσεγγίσουν τὴν μουσικὴν. Ἡ τελειότητα τῆς ποίησεως φαίνεται πὼς ἐξαρτᾶται ἐν μέρει ἀπὸ κάποια κατάργησις τοῦ θέματος, τόσο μάλιστα ὥστε ἡ ἔννοια ἐνὸς ποιήματος δὲ φτάνει σὲ μᾶς παρὰ ἀπὸ δρόμους ποὺ δὲν ἔχουν καμμιά σχέσηη μὲ τὴν νόησιν». Ἐπει δὲ δικαιώνεται ὁ Paul Valéry ποὺ ὑποστήριζε ὅτι «τὸ αἰώνιον καὶ μοναδικὸν θέμα τῆς

ποίησης, είναι ή αναζήτηση αυτής τής ίδιας τής ποίησης». *Αποψη που επιβεβαιώνεται και από τή μαρτυρία ενός έξοχου σύγχρονου γάλλου αισθητικοῦ, τοῦ Maurice Blanchot που σημειώνει χαρακτηριστικά: «La littérature va vers elle-même, vers son essence qui est la disparition» («Ἡ λογοτεχνία βαδίζει πρὸς τὸν ἑαυτὸν της πρὸς τὴν οὐσία της που εἶναι ή εξαφάνιση). Δυστυχῶς οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὴ μουσική και τὸ λόγο ἐλάχιστα ἔχουν ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἔρευνας και ἐλάχιστοι εἶναι αὐτοὶ που ἔχουν ἀσχοληθεῖ με τοῦτο τὸ θέμα. Ἐκείνη τὴ στιγμή τὸν Stéphane Mallarmé και τὸν σύγχρονο μουσικολόγο Boris de Schlözer, που ή «Εἰσαγωγή του στοῦ ἔργο του Μπάχ» ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα βιβλία τῆς μουσικῆς αἰσθητικῆς. Καθὼς μοῦ εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο νὰ ἐπεκταθῶ τώρα σὲ μιὰ διερεύνηση τῶν σχέσεων μεταξύ λόγου και μουσικῆς, περιορίζομαι νὰ ἐπαναλάβω τονίζοντας ἐκεῖνο που εἶπα και στὴν ἀρχή. Ὅτι ή μουσική γλῶσσα, σὲ ἀντίθεση με τὸν λόγο, προκαλεῖ ἄμεσες αἰσθητικές συγκινήσεις που δὲν ἔχουν ἀνάγκη νὰ καταφύγουν στὴ βοήθεια τοῦ διανοητικοῦ λογισμοῦ, μιᾶ κατ' εὐθεῖαν στὴν ψυχὴ, εἶναι ἱκανὴ νὰ ὑπνωτίζει τὶς αἰσθήσεις μας και νὰ μᾶς ἀποσπᾶ ἀπ' αὐτές. Προσφέρει με μιὰ λέξη τὸ μυστήριο. Ὁ ποιητικὸς λόγος ὅμως; Βέβαια μπορεῖ κι αὐτὸς νὰ προσφέρει τὸ μυστήριο, ὅταν ὅμως χρησιμοποιηθεῖ συγκινησιακά, ὅπως εἶπαμε, ὄχι λογικά, ὅταν προσφύγει σὲ μουσικές, ὑπερλογικές του δυνατότητες. Ἐλλὰ τότε δὲν εἶναι παρὰ ἕνας μουσικὸς ψίθυρος, μιὰ παύση τῆς σιωπῆς. Ἐνας λόγος που ή θερμοκρασία του κατέρχεται στοῦ μηδέν, ἕνας λόγος που τείνει νὰ μὴν εἶναι λόγος, ἕνα πρελούδιο σὲ μιὰ σιωπὴ ἐσωτερική, ἢ («μία στέρνα που διδάσκει τὴ σιγὴ») γιὰ νὰ θυμηθῶ ἕναν στίχο τοῦ Γ. Σεφέρη. Μιὰ καθαρὴ πράξη, μιὰ ἄσπιλη σύλληψη, μιὰ πράξη τῆς ἀγῆς ὅπως ἤθελε τὸν ποιητικὸν λόγο ὁ Γ. Σαραντάρης. (*Ἡ πράξη τῆς ἀγῆς ἔγινε χωρὶς αἷμα — μήτε χύθηκαν δάκρυα — μονάχα ὁ κοῖνος μῦς φωνῆς — ἐγένεσε τ' αὐτιά μας — ὅστερα τὰ χέρια μας δὲν ἔπιασαν τίποτε — ἀλλὰ τὰ μάτια μας τρέχανε — ὅπως τρέχει ὁ ἥλιος*).

* * *

Δυστυχῶς ὁ χρόνος δὲν μοῦ ἐπιτρέπει μεγάλες ἀναπτύξεις. Θὰ προσπαθήσω νὰ κάνω μονάχα μερικὲς ἀκόμα νύξεις που θεωρῶ ἀπαραίτητες γύρω ἀπὸ τὸ τόσο σημαντικό θέμα τῆς ποίησης. Σὲ μιὰν ἐποχὴ ὅπου ή ὕλη ἀπειλεῖ νὰ καταπνίξει τὸ πνεῦμα, ή ποίηση εἶναι ή νοσταλγία ἐνὸς χαμένου παραδείσου, ή ἐπιστροφή στὴν πρωταρχικὴ ἀθωότητα, στὸν παράδεισο τῆς παιδικῆς ἡλικίας, εἶναι ἴσως τὸ τελευταῖο μας καταφύγιο, ἀπ' ὅπου μποροῦμε ἀκόμα κάτι νὰ ἐλπίζουμε. Ἡ ποίηση εἶναι τὸ μοναδικὸ μέσο ν' ἀντισταθοῦμε στὴ χιονοστιβάδα τῶν τυφλῶν δυνάμεων τῆς

ιστορίας, στην όμοιομορφία και στην άνωυμία, ο μόνος τρόπος να μεταμορφώσουμε τόση συσσωρευμένη δυστυχία σ' όμορφιά, να διασώσουμε μιὰ στάλα αϊωνιότητας, μιὰ ρανίδα ψυχῆς μέσα στο στρόβιλο τῶν γεγονότων, μέσα σ' ἕναν κόσμο πού ἔχασε τὴν ψυχὴ του, τὸ μόνο ἀντιστάθμισμα στοῦ θάνατο πού μᾶς πολιορκεῖ ἀπὸ παντοῦ. Ἡ ποίηση δὲν εἶναι πιά πολυτέλεια, εἶναι ἕνα στοιχεῖο πολὺ οὐσιαστικὸ γιὰ τὴ ζωὴ μας, ὅπως τὸ ὄξυγόνο, ἡ μόνη πηγὴ αἰσιοδοξίας πού μᾶς ἀπόμεινε. Εἶναι ὅπως σημειώνει ὁ Pierre Reverdy, «τὸ πιὸ ὑψηλὸ καὶ τὸ πιὸ ἀποτελεσματικὸ μέσο ἀπολύτρωσης πού ἔθεσε σὲ ἐνέργεια ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ, παρ' ὅλες τὶς ὑποδουλωτικὲς ἀπαιτήσεις τῆς φύσης, τὸ μυθικὸ του πεπρωμένον». Ἕνας ἀγώνας, ὅπως κι' ἐγὼ πιστεύω, γιὰ νὰ νοιώσουμε τὴν ἀλήθεια τοῦ ἀνθρώπου, μιὰ λύση, ἡ μόνη δυνατὴ καὶ σωτήρια λύση, ὁ μόνος τρόπος νὰ διαφύγουμε ἀπὸ τὴν ἀθεράπευτη ἀθλιότητά τῆς ἀνθρώπινης μοίρας, νὰ νικήσουμε τὴν ἀγωνία τοῦ θανάτου καὶ τὴ βεβαιότητα τοῦ μηδενός, ἡ μόνη κατάφαση ἀθανασίας. Γιατί, ὅπως τραγουδοῦσε ὁ Γ. Σαραντάρης «Δὲν εἴμαστε ποιητὲς σημαίνει φεύγουμε / σημαίνει ἐγκαταλείπουμε τὸν ἀγῶνα / παρατοῦμε τὴ χαρὰ στοὺς ἀνίδεους / Τὶς γυναῖκες στὰ φιλιὰ τοῦ ἀνέμου / καὶ στὴ σκόνῃ τοῦ καιροῦ / Σημαίνει πὼς φοβόμαστε / Καὶ ἡ ζωὴ μας ἔγινε ξένη / Ὁ θάνατος βραχνᾶς».

Δὲν ἔχουμε λοιπὸν παρὰ τὴν ποίηση καί, ὅπως γράφει ἡ Anaïs Nin, «ἡ ζωὴ μας εἶναι μιὰ φυλακὴ. Καὶ ὑπάρχει πάντα ἕνα παράθυρο σ' αὐτὴ τὴ φυλακὴ καὶ κοιτάζουμε ἔξω ἐπιθυμώντας νὰ ξεφύγουμε σὲ χῶρες καὶ τόπους πού τοὺς φανταζόμαστε ἀνάλαφρους, χωρὶς τοίχους, ἀπεριόριστους. Καὶ δὲ μπορούμε ν' ἀντιδράσουμε. Καὶ μᾶς ἀπομένει μονάχα τ' ὄνειρο, ἡ ποίηση, τὸ ναρκωτικὸ αὐτὸ πού δίνεται στοὺς πιὸ διαλεχτοὺς φυλακισμένους».

Ὁ ποιητὴς παίξει κάθε στιγμή μὲ τὸν κίνδυνο. Ζεῖ, πεθαίνει κι' ἀνασταίνεται σὲ κάθε του ποίημα. Ἀποκομμένος ἀπὸ τὴν οὐσία τῆς ὑπαρξῆς, ἀπὸ τὸ εἶναι, ἀπὸ τὸ sein γιὰ νὰ χρησιμοποίησῃ τὴν αὐτούσιο ὄρο τοῦ Heidegger, βρίσκεται σ' ἕναν κόσμο φρίκης καὶ ἀσυναρτησίας ὅπου ὁ λόγος ἀπουσιάζει, ἢ ἂν θέλετε, ὑπάρχει σὲ θραύσματα ὅπου ὁ ἄνθρωπος οὐσιαστικὰ δίχως λόγο μεταβάλλεται σὲ ὀρυκτὸ περιμένοντας κάποτε νὰ βλαστήσῃ. Δὲν εἶναι τυχαῖο, ὁ τίτλος μιᾶς ποιητικῆς συλλογῆς μου εἶναι «Fragmenta ἢ Ἡ βλάστηση τῶν ὀρυκτῶν». Ὁ ἔξωτερικὸς κόσμος μιὰ κόλαση ὅπως τόσο ἔξοχα τὸν ἔχει περιγράψει ὁ Samuel Beckett καὶ ἡ ποίηση ἡ σωτηρία ἔστω καὶ μὲ τὴ μορφή μιᾶς βλάστησης ὀρυκτῶν.

Ἡ ποιητικὴ στάση ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο χειρονομίες. Μιὰν ἄρνηση καὶ μιὰ κατάφαση. Ὁ ποιητὴς ἀρνεῖται νὰ ζήσει ἀπρόσωπα, μηχανικὰ, συμβατικὰ, ὑπηρετώντας μιὰ πρακτικὴ ὠφελιμότητα. Ἀφ' ἐτέρου ἡ κατάφασή του συνίσταται στὴ δημιουργία ἑνὸς ἄλλου κόσμου, ὑπερπραγματικοῦ, ἑνὸς κόσμου πού μονάχα

τὸ παιδί τὸ ἀδιάφθορο ἀπὸ τὴν ἀγωγή, ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα, ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ, τὸ παιδί πού δὲν ἔχει μηχανοποιηθεῖ καὶ διαθέτει μιὰ παρθενικὴ ὄραση, μπορεῖ νὰ ἀποδεχθεῖ, ἐνὸς κόσμου πού εἶναι μιὰ ἀτέλειωτη συρροὴ ἀπὸ θαύματα, πού εἶναι πλούσιος σ' ἀνεξάντλητες δυνατότητες καὶ ὄχι ἓνας ἀδυσώπητα κλειστός κύκλος δράσεων καὶ ἀντιδράσεων. Γι' αὐτὸ ὁ Baudelaire — ἂν θυμοῦμαι καλὰ — εἶπε πῶς ἡ ποίηση δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ παιδικότητα πού τὴν ξαναβρίσκουμε (*l'enfance retrouvée*).

Θὰ μπορούσαμε ἀκόμα νὰ παραλληλίσουμε τὴν ποιητικὴ στάση μὲ τὴν στάση ἐκείνου πού προσεύχεται. Γιατὶ καὶ ἡ ποίηση δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἐπαφή, μιὰ ἐπικοινωνία μὲ τὸ Θεό, μιὰ συνάντηση τοῦ Θεοῦ μέσα μας, ἓνα εἶδος προσευχῆς. Ἔτσι θὰ φθάναμε στὴν ἀντίληψη πῶς ἡ ποίηση εἶναι στενά συνδεδεμένη μὲ τὴ θρησκεία καὶ θὰ συμφωνούσαμε μὲ τὸ Novalis πῶς ἡ θρησκεία εἶναι μιὰ πρακτικὴ ποίηση ἢ ἡ ποίηση ἕλων τῶν ἀνθρώπων, *the poetry of mankind*, ὅπως ὑποστήριξε ὁ William Blake, οἱ δὲ ἀλήθειες τῆς, ἀλήθειες ποιητικῆς: σύμβολα καὶ μῦθοι. Ἰδιαίτερα σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀβεβαιότητος ὅπου ἔχει κατακερματισθεῖ ἡ εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου, (ὅπου δὲν ὑπάρχουν πιά οὔτε ἄγιοι, οὔτε ἥρωες, καὶ τὸ λυκόφως τῶν θεῶν ἔχει σημάνει πρὸ πολλοῦ), ἡ ποίηση εἶναι ἡ ὑπόσχεση ἐνός «ἀνοιχτοῦ οὐρανοῦ», ἡ ὑπόσχεση μιᾶς ἀνάστασης τοῦ ἀνθρώπου, γιατί μονάχα ἡ φωνὴ τῆς μπορεῖ νὰ φτάσει σ' ἐκεῖνο τὸ ἀληθινὸ βᾶθος ὅπου ζυγιάζονται ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος, ν' ἀποδεμεύσει τίς ἐσωτερικῆς μας δυνάμεις, τὴ δημιουργικὴ φαντασία μας καὶ νὰ μᾶς χαρίσει τὴ λύτρωση μὲ τὸ σωτήριο μήνυμά της. Μὲ τὴν ποίηση καὶ διὰ μέσου τῆς ποίησης, μὲ τὴ μουσικὴ καὶ διὰ μέσου τῆς μουσικῆς, γράφει ὁ Baudelaire «ἡ ψυχὴ διαισθάνεται τίς λάμψεις πού βρίσκονται πίσω ἀπὸ τὸν τάφο». Καὶ ὁ Mallarmé μᾶς δίνει τὸν πιὸ ἀκριβῆ ἴσως ὀρισμὸ ὅταν ἰσχυρίζεται ὅτι «ποίηση εἶναι ἡ ἔκφραση — μὲ τὴν ἀνθρώπινη λαλιὰ ἐπαναφευγμένη στὸν οὐσιαστικὸ τῆς ρυθμὸ — τῆς μυστηριακῆς αἴσθησης τῶν ἀπόψεων τῆς ὑπάρξεως». Ἀπὸ ἀνάλογες σκέψεις φαίνεται νὰ ξεκινᾷ καὶ ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ σοφοὺς μελετητῆς τῆς ποίησης, ὁ διαπρεπὴς φιλόσοφος Jaques Maritain ὅταν ὑποστηρίζει στὴν ἔξοχη πραγματεία του πού ἔγραψε στὰ ἀγγλικά *The creative intuition in Art and Poetry* («Ἡ δημιουργικὴ ἐνόραση στὴν τέχνη καὶ στὴν ποίηση») ὅτι «ἡ ποίηση εἶναι αὐτὴ ἡ ἀμοιβαία σχέση ἀνάμεσα στὴν ἐσώτερη ὑπόσταση πραγμάτων καὶ τὴ μύχια ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπινου ἑαυτοῦ μας, πού εἶναι ἓνα εἶδος μαγκιτικῆς». Προσθέτω: σχέση ἐνός ἀμοιβαίου δανεισμοῦ μεταξὺ τῆς ψυχῆς μας καὶ τῆς ψυχῆς τῶν πραγμάτων, νὰ δανείσουμε στὰ πράγματα τὴν ψυχὴ μας καὶ νὰ μᾶς δανείσουν κι' αὐτὰ τὴ δική τους (γιατὶ ἔχουν καὶ τὰ πράγματα ψυχὴ, ἡ ποίηση μπορεῖ καὶ αὐτὸ ἀκόμα νὰ τὸ κατορθώσει), νὰ διεισδύσουμε μέσα στὰ πράγματα καὶ νὰ διεισδύσουν κι' αὐτὰ μέσα μας, νὰ καθρεφτιστοῦμε

στά πράγματα και να καθρεφτιστούνε κι' αυτά μέσα μας, σχέση ένός καθαρά έσωτερικοῦ αντικατοπτρισμοῦ πού και ἐγώ έντελῶς άσυναίσθητα, έντελῶς άσυνείδητα — από δημιουργική ένόραση άν θέλετε — προσπάθησα κάποτε να έξεικονίσω σ' ένα ποίημά μου πού έχει τόν τίτλο «'Η μαρτυρία τοῦ καθρέφτη». 'Ο φίλτατος άλησμόνητος ποιητής και δοκιμιογράφος Γ. Θέμελης, με τήν έξαιρετική διεισδυτικότητα πού τόν διέκρινε, χαρακτηήρισε τὸ ποίημά μου τοῦτο ὡς μιὰ δική μου Ars poetica και έδωσε πολὺ σωστά τήν εξήγηση ὅτι ὁ καθρέφτης εἶναι ένα σύμβολο προνομιούχο τῆς ποίησής μου, ένα εἶδος διάφανου έσωτερικοῦ οὐρανοῦ, ὅπου ὅλα άποκαθαίρονται από τῆ βαρεία και φθαρτῆ ὕλη και μετασχηματίζονται σὲ εἶδωλα - άρχέτυπα, και ὁ πολὺ γνωστός έλληνιστής και μεταφραστής Kimon Friar τιτλοφορεῖ πολὺ χαρακτηριστικά μιὰ μελέτη του για τήν ποίησή μου «Τὸ μάτι στὸν καθρέφτη ἢ Εἰσαγωγή στὴν ποίηση τοῦ Τάκη Βαρβιτσιώτη». Να ὅμως πού δὲν κατόρθωσα να άποφύγω να μιλήσω και για τὸν έαυτό μου ἢ μᾶλλον να πού εἶμαι άναγκασμένος να μιλήσω και για τὸν έαυτό μου άφοῦ πρόκειται να σᾶς ανακοινώσω τὸ ποιητικό μου πιστεύω. Ὡς τόσο ἄς μη γελιόμαστε. Κανένας ποιητής μιλῶντας για τήν ποίηση δὲ μπορεί ν' άποφύγει να μιλήσει και για τὸν έαυτό του. 'Η ποίηση δὲν εἶναι άφηρημένη γνώση. Εἶναι προσωπική βιοθεωρία. Erlebnis, για να μεταχειρισθῶ τὸν κατάλληλο γερμανικό ὄρο. Ἐάν βρίσκομαι μπροστά σας τούτη τῆ στιγμή, δὲν εἶναι για να σᾶς αναπτύξω μονάχα μιὰ ὅποιαδήποτε ποιητική θεωρία, ἔστω και μέσα από τὸ φακό τῆς δικῆς μου ὄρασης, μιὰν ὅποιαδήποτε άποψη άλλων, ἔστω και άν εἶναι πολὺ περισσότερο άρμόδιοι από μένα (ὅπως άλλωστε τὸ ἔπραξα και μάλιστα έκτεταμένα) αλλά πρωτίστως για να σᾶς δώσω και τῆ δική μου, τήν προσωπική μου μαρτυρία, τὸ δικό μου πιστεύω, να σᾶς ανακοινώσω ὀρισμένα βιώματα, ὀρισμένες γνώμες, άπ' αὐτὲς πού ὀριμάζουν μέσα μας με τὸν καιρό και άναμιγνύονται με τὸ άτομικό μας πεπρωμένο. Ὅρισμένες ἀλήθειες από εκείνες πού ὁ καθένας μόνος του μπορεί ν' ανακαλύψει, κάποια σπῖθα πού μπόρεσε να κλέψει κανένας από τὸν σκοτεινὸ πυρῆνα τῆς Νύχτας. Γιατι ὁ ποιητής δὲν εἶναι παρά ένας μοναχικός άνθρωπος πού καλεῖ μ' ὅλη τήν θερμότητα τοῦ λόγου τοὺς άλλους ανθρώπους να ἔργασθοῦν και αὐτοὶ για τῆ σωτηρία τῆς ψυχῆς τους. Να ἔργασθοῦν ὁ καθένας χωριστά μέσα στὴν μοναξιά και στὴν πιὸ σιωπηλή της ὥρα, ξέροντας πὼς δὲν ὑπάρχει ἄλλη σωτηρία έκτός από τήν άτομική σωτηρία. Γιατι ὁ ποιητής ἐπικαλεῖται να τοῦ δοθεῖ ἡ χάρη να προσφέρει έναν φωτεινὸ λόγο...

Αὐτῆ τήν ἐπίκληση ἔκανα μιὰ παγερῆ νύχτα και έναν τέτοιο φωτεινὸ λόγο περίμενα νάρθει με τῆ μοναδικῆ βεβαιότητα ένός φυσικοῦ φαινομένου, φορτωμένος

μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς σκοτεινῆς καὶ μαγικῆς του καταγωγῆς, μὲ τὴν ἱερὴ ἀδιαφάνεια τῆς φύσης, («οὐράνια γύρη»), ἱκανὴ νὰ γονιμοποιήσῃ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐναν φωτεινὸ λόγον ποὺ νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ Ποίηση καὶ ποὺ νὰ μοιάζει σὰν τὴν πανέμορφη ἐκείνη ἀγαπημένη ποὺ κάποτε ἀνάσυρα νεκρὴ μέσα ἀπ' τὰ βάθη τοῦ χρόνου καὶ ἀμέσως ὕστερα μεταμορφωμένη σὲ μυθικὴ παρουσία, ντυμένη μὲ χλοερὴ ἐσθήτα, αὐγὴ τῶν ματιῶν μου, ποὺ ν' ἀνατέλλει μέσα ἀπ' τὶς βουνοκορφές λυώνοντας ὅλους τοὺς παγετῶνες τῆς λήθης. Ποιὰ λοιπὸν θεωρία θὰ μποροῦσε ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν αἰματηρὴ καὶ ἀναντικατάστατη πράξιν τοῦ ποιητῆ, τὴν ἱκανότητά του νὰ διαπερνᾷ τοὺς καθρέφτες, νὰ ζεῖ πλάι στὸ μυστήριο καὶ τὶς ἀπειλές του, νὰ καταλαβαίνει ὅτι ἡ οὐσία τῆς ζωῆς βρίσκεται στὰ περιθώρια τῆς πραγματικότητας, στὸ φανταστικόν, ποιὰ ἀνθρώπινη συναναστροφή ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἐρημικὴ πορεία του πάνω σ' ἓναν ὕψαλο δίπλα στὴν ἄβυσσο;

* * *

Ὅμως εἶπα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κιόλας τῆς ὁμιλίας μου δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προσδιορίσει κανεὶς μιὰ τέτοια ἀπροσδιόριστη καὶ ἀσύλληπτη οὐσία ὅπως εἶναι ἡ ποίηση. Καὶ οἱ ποιητὲς ἀκόμα δὲ μπορεῖ ν' ἀπαντήσουν παρὰ μόνον μὲ τὰ ἴδια τους τὰ ποιήματα, γιατί κάθε ἄλλη προσπάθεια θὰ ἐξαντλεῖται μπροστὰ στὸ μυστικὸ ποὺ διαφυλάττει πάντα πολὺ καλὰ ἡ δημιουργία. Μιὰ τέτοια ἄρρητη κατάσταση (ἄρρητη γέννηση τὴν ὀνόμασα σὲ κάποιον ὁμώνυμο ποιημᾶ μου) εἶναι φανερὸ πὼς βρίσκεται γιὰ μένα τουλάχιστον πιὸ κοντὰ στὴ σιωπὴ παρὰ στὶς λέξεις ποὺ προφέρονται καὶ στηρίζεται στὴ συνέργεια τῆς σιωπῆς. Αὐτὴ δὲ ἀκριβῶς ἡ συνέργεια τῆς σιωπῆς εἶναι ἐκείνη ποὺ κάνει ὥστε τὰ ποιήματά μου νὰ τείνουν ἀπὸ ἐσωτερικὴ ἀναγκαιότητα νὰ ἐγκαταστήσουν στὴ μεγαλύτερη ἔκταση τῶν τοπίων τους τὴ δυναστεία τοῦ χιονιοῦ. Ἐτσι μοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἐρμηνεύσω ἐκ τῶν ὑστέρων ἓνα ἄλλο βασικὸ σύμβολο τῆς ποίησός μου, (ἐκτὸς ἀπ' τὸν καθρέφτη), τὸ χιόνι, σύμβολο ποὺ ἔλκει τὴν καταγωγὴ του ἀπὸ τὴν ἴδια προσωπικὴ ἐμπειρία μου καὶ συνυπάρχει μ' αὐτήν. Βέβαια θὰ πρέπει ἐδῶ νὰ προσθέσω πὼς τὰ σύμβολα εἶναι οὐσιαστικὰ ἀνερμήνευτα, γιατί ἐκφράζουν μιὰν ἐμπειρία *sui generis*. Κατ' ἀρχὴν οὔτε ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς δὲν μπορεῖ νὰ ἐρμηνεύσει τὰ σύμβολά του. Γενᾶ τυφλὰ ὅπως ἡ μάνα τὸ παιδί της. Ἀργότερα ὅμως ἀρχίζει νὰ συνειδητοποιεῖ τὴν παράξενη ἐμπειρία του καὶ νὰ ἀποκρυπτογραφεῖ κάπως τὴ σημασία τους, χωρὶς νὰ εἶναι ποτὲ ἱκανὸς νὰ δώσει μιὰ πλήρη ἀνάλυση. Γιατὶ τὰ σύμβολα ἐκφράζουν μονάχα ἀπόψεις ἀπὸ τὴ μυστηριώδη πραγματικότητα τῆς ποίησης ποὺ κυφορεῖται στὰ βάθη τῆς σιωπῆς καὶ ὅπως σᾶς εἶπα στηρίζεται στὴ συνέργεια τῆς σιωπῆς. Ὁ ποιητὴς λοιπὸν γιὰ νὰ θυμηθῶ πάλι τὸν Stéphane Mallarmé δὲν εἶναι παρὰ ἓνας «μουσουργὸς τῆς σιωπῆς» καὶ ἡ ποίηση, ἡ ἀὐθεντικὴ ποίηση, μιὰ ἔλλειψη, ἓνας ὑπαινιγμὸς, μιὰ σύντομη παύση

τῆς σιωπῆς. Ἐναδύεται ἀπὸ τῆ σιωπῆ, «ἀπὸ τὸ ἄδειο χαρτὶ ποῦ τὸ ὑπερασπίζει ἡ λευκότητά του», γιὰ τόσο λίγο ὅσο χρειάζεται ν' ἀκουστεῖ ὁ ἤχος μιᾶς χορδῆς καὶ ξαναβυθίζεται πάλι στὴ σιωπῆ. Εἶναι, ἂν θέλετε, μιὰ μεγάλη ἀπουσία, ἡ ἀπουσία μιᾶς ὁμορφῆς κοπέλλας ποῦ ἀποκαλύπτεται γιὰ μιὰ στιγμή μονάχα νὰ μᾶς προσφέρει ἕνα χαμόγελο καὶ ὕστερα κρύβεται ἀμέσως πίσω ἀπὸ τὸ πέπλο τῆς. Ἔτσι τουλάχιστον ἐγὼ ὄνειρεύομαι τὴν ποίηση καὶ γι' αὐτὸ μιὰ ποιητικὴ συλλογὴ μου φέρνει τὸν τίτλο «Τὸ πέπλο καὶ τὸ χαμόγελο». Ἐξ ἄλλου ὅπως παρατηρεῖ ὁ Pierre Reverdy «ἡ ποίηση ὑπάρχει σ' ἐκεῖνο ποῦ δὲν ὑπάρχει. Σ' ἐκεῖνο ποῦ θὰ θέλαμε νὰ ὑπῆρχε. Εἶναι μέσα μας ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ποῦ δὲν εἶμαστε. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ ποῦ θὰ θέλαμε νὰ εἶμαστε καὶ δὲν εἶμαστε». Εἶναι ἕνα ἄνοιγμα, ἕνα χάσμα πάνω στὴν προϋπάρχουσα ἀγνότητα, ποῦ δὲ μπορούμε μέσα στὸ θύλακα τοῦ σώματος καὶ τῆς λεκτικῆς ὕλης νὰ τῆ δοκιμάσουμε παρὰ μονάχα ἕνα δευτερόλεπτο. Εἶναι ἀκόμα ἐκεῖνο τὸ μοναδικὸ ἐσωτερικὸ διάστημα ποῦ ξετυλίγεται ἀνάμεσα ἀπ' ὅλες τὶς ὑπάρξεις καὶ ποῦ μέσα του πετοῦν πουλιὰ σιωπηλά, ὅπως τὸ ὄραματίστηκε ὁ R. M. Rilke. (*Νὰ τὸ φαύσεις σὲ προσκαλεῖ σχεδὸν κάθε πρᾶγμα — μέσα ἀπ' ὅλες τὶς ὑπάρξεις τὸ μοναδικὸ διάστημα — ξετυλίγεται — ἐσώτερο διάστημα τοῦ κόσμου. Μέσα μας πετοῦν πουλιὰ σιωπηλά...*).

Ἐδῶ δὲν ἀντέχω στὸν πειρασμὸ νὰ μὴ σᾶς διηγηθῶ τούτη τὴν ἱστορία τοῦ Βούδδα ποῦ διάβασα κάποτε κι' ὅπου ὁ Βούδδας παρουσιάζεται νὰ βγάξει λόγια χωρὶς λόγια. Ἄρπάζει ἕνα ἄνθος καὶ τὸ σηκώνει ψηλά. Ἔνας μόνον ἀπὸ τοὺς μαθητὲς του ἀντιλαμβάνεται τὴ γλῶσσα αὐτὴ καὶ χαμογεᾷ. Ὁ Βούδδας χαμογεᾷ κι' αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του καὶ λέει: Τώρα σᾶς δίδαξα τὸ ἀπώτατο δόγμα ποῦ βρίσκεται ὑπεράνω πάσης φιλοσοφίας.

Εἶναι τὸ μεγάλο μάθημα τῆς σιωπῆς ποῦ τόσο στενὰ συνδέεται μὲ τὴ βαθύτερη οὐσία τῆς ποίησης καὶ ποῦ στάθηκε τόσο πολύτιμο στὸν Maurice Maeterlink. «Ὁ λόγος ἀνήκει στὸ χρόνο», ἔγραψε στὸ βιβλίο του «Ὁ θησαυρὸς τῶν ταπεινῶν», «Ἡ σιωπῆ στὴν αἰωνιότητα». Ὁ λόγος δὲν χρησιμεύει ποτὲ γιὰ τὶς ἀληθινὲς συνμιλίς ἀνάμεσα στὰ ὄντα. Τὰ λόγια ποῦ προσφέρουμε δὲν ἔχουν σημασία παρὰ χάρη στὴ σιωπῆ ὅπου ἐμβαπτίζονται. Κατεβεῖτε γιὰ μιὰ στιγμή στὴν ψυχὴ σας ἴσα μὲ τὰ βᾶθη τὰ κατοικημένα ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους καὶ ὅ,τι θὰ θυμηθεῖτε ἀπὸ μιὰ ὑπαρξὴ ποῦ ἀγαπήσατε βαθειά, δὲν εἶναι ποτὲ τὰ λόγια ποῦ εἶπε, ἀλλὰ οἱ σιωπὲς ποῦ ζήσατε μαζί. Γιατὶ ἡ ποιότητα αὐτῶν τῶν σιωπῶν μονάχα ἀποκάλυψε τὴν ποιότητα τῆς ἀγάπης σας καὶ τῶν ψυχῶν σας».

Ἄν λοιπὸν ἡ ποίηση δὲν εἶναι παρὰ ὁ λόγος ποῦ μεθίσταται σὲ μιὰν οὐσιαστικὴ, σὲ μιὰν ἄρρητη κατάσταση καὶ λειτουργεῖ ὡς σύμβολο ἀποκαλυπτικὸ τῆς ὄντολογικῆς οὐσίας, εἶναι φανερὸ πῶς δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει παρὰ σὲ σχέση με τὴ

σιωπή. Βρίσκεται όπως σᾶς ανέφερα πρὶν ἀπὸ λίγο πιὸ κοντὰ στὴ σιωπὴ παρὰ στὰ λόγια πού προφέρονται, εἶναι κι αὐτὴ κάποια συμβολικὴ, μυστικὴ, σιωπηλὴ χειρονομία πού μοιάζει μ' ἐκείνη τοῦ Βούδδα. Γιατὶ ὅπως καμιά ἐπιστημονικὴ ἀναλυση, καμιά ἀνατομία ἢ περιγραφὴ ἑνὸς ἄνθους (ὅτι π.χ. σύγκριται ἀπὸ πέταλα, μίσχο, στεφάνι, κάλυκα, κ.λ.π.) δὲν εἶναι ἱκανὴ ν' ἀντικαταστήσει τὴν ἄμεση προσωπικὴ ἐντύπωση, τὴν ἐμπειρία πού ἀποκομίζει κανένας βλέποντας ἕνα ἄνθος, αὐτὸ τὸ θαῦμα πού ἀποτελεῖ ἕνα ἄνθος καὶ πού εἶναι ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπὶ μέρους συστατικά του πού ἀνάφερα, ἀλλὰ μαζὶ καὶ κάτι ἄλλο ἀνείπωτο, μιὰ μαγικὴ καὶ ἐκθαμβωτικὴ παρουσία, ἔτσι κι' ὅποια δὴποτε λόγια δὲν μποροῦν νὰ ἐξηγήσουν τὴν ποίηση πού εἶναι κι' αὐτὴ ἕνα θαῦμα, ἢ πιὸ καθαρὴ καὶ ἄμεση μορφή γνώσης, μιὰ προνομιακὴ κατάσταση πού προκύπτει ἀπὸ μιὰ κατάχρηση οἰκειότητος μὲ τὴ σιωπὴ, μιὰ ἀποκάλυψη, ἕνα μυστικὸ, τέλος, πού μᾶς κάνει κάποτε τὴ χάρη νὰ μᾶς ἐμπιστευθεῖ ἢ σιωπὴ. Γιατὶ ὅπως ἀναφέρει σὲ κάποιους στίχους τοῦ ὁ μεγάλος μυστικὸς Ἄγγελος Σιλέσιος («ἂν ἄνθρωπε, τὴν αἰωνιότητα τῆς ὑπαρξῆς θεὸς νὰ ἐκφράσεις / πρέπει προπάντων τὴ λαλιὰ πέρα γιὰ πέρα νὰ ξεχάσεις»). Μονάχα λοιπὸν μὲ μιὰν ἄκρα ἐσωτερικὴ περισυλλογή, ὅταν ἡ ψυχὴ ἀπολησμοναίει τὸ σῶμα καὶ μένει μονάχη μὲ τὸν ἑαυτὸ της, ὅταν ἡ ψυχὴ, ὅπως λέει ὁ Πλάτων στὸ *Φαίδωνα*, «αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν γίγνηται ἑῷσα χαίρειν τὸ σῶμα», τότε μπορεῖ νὰ προσεγγίσει τὴν ποίηση πού εἶναι στὴν προκειμένη περίπτωση τὸ ὄν, ἢ ἀληθινὴ ὑπόσταση. Μιὰ τέτοια ποίηση τόσο κοντὰ στὴ σιωπὴ, τόσο κοντὰ στὴ μουσικὴ τῆς σιωπῆς πού προκύπτει, ὅπως σᾶς ἀνάπτυξα ἀπὸ τὴ συνέργεια τῆς σιωπῆς καὶ τοῦ λόγου μποροῦμε νὰ γράφουμε ἀκόμα σήμερα, ὅπου ὁ λόγος παραχωρεῖ κάθε μέρα περισσότερο τὴ θέση του στὴν εἰκόνα καὶ πού ἡ περιπέτεια τοῦ ἀνθρώπου μεταφέρεται στὸ διάστημα.

Ὁ λόγος ὅμως, αὐτὸς ὁ ἱερὸς λόγος, ἡ ποίηση, πρέπει καὶ στὴν περίπτωσή αὐτὴ ν' ἀποτελεῖ μιὰ δημιουργικὴ ἐρμηνεία τῆς εἰκόνας, ὄχι μιὰν ἀνώνυμη ἀναπαράγωγη της ἢ καὶ ἐγκεφαλικὴ κατασκευὴ, ὅπως ἐπιχειρεῖται δυστυχῶς ἀπὸ μιὰ σωρεία ποιητῶν, ὅποτε καὶ θὰ ἦταν ἀνάξιος νὰ ἐπιζεῖ ἀφοῦ θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτυγχάνεται καὶ ἀπὸ ἕνα ἠλεκτρονικὸ ὑπολογιστὴ. Ἰδιαιτέρως ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες ποιητὲς ἔχουμε μιὰ περίσσια εὐθύνη γιὰ τὴν ποίηση γιατί πίσω ἀπὸ τὶς λέξεις καὶ τοῦ πιὸ ταπεινοῦ Ἕλληνα ποιητῆ ἀναδύεται περίλαμπρη μιὰ χιλιόχρονη ποιητικὴ παράδοση πού ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, τὸν Πίνδαρο, τὸν Αἰσχύλο καὶ τοὺς λοιποὺς ἀθάνατους κλασσικοὺς μας, συνεχίζεται μὲ τὰ θαυμάσια δημοτικὰ μας τραγούδια καὶ μὲ τοὺς μεγάλους ποιητὲς μας, Σολωμό, Παλαμᾶ, Κάλβο, Σικελιανό, Καζαντζάκη, Καβάφη, Σεφέρη, Ἐλύτη, Ρίτσο καὶ ἄλλους πού πέρασαν τὰ σύνορα, κέρδισαν τὴ διεθνή ἀναγνώριση καὶ βρίσκονται στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς παγκόσμιας ποίησης καὶ γιατί στὸ μαγικὸ αὐτὸ

πέλαγος πού ζοῦμε, σὲ ὅλες τὶς ἀκρογιαλιές μας, μέσα σὲ κάθε κοχύλι μιλοῦν ἀκόμα οἱ Θεοὶ γιὰ ὅσους τουλάχιστον ξέρουν νὰ τοὺς ἀκοῦνε.

Ἀπόψεις καὶ ἄλλες ἀπόψεις. Καὶ πόσα δὲ θὰ εἶχε κανεὶς νὰ θυμηθεῖ, νὰ μνημονεύσει καὶ νὰ πεῖ γιὰ τοῦτο τὸ θέμα, τὸ θεμελιώδες θέμα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Ἐνα πάντως εἶναι βέβαιο. Ὅτι ἡ ποίηση ἀποτελεῖ ὅπως ὅποτε ἕνα ἴχνος τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ ἀνάμεσά μας, «ἕνα μήνυμα πού μᾶς στέλνουν ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ οἱ ἀθάνατοι» ὅπως λέει σ' ἕνα στίχο του κάποιος νεώτερος ποιητῆς μας. Κάτι πολὺ ἀπλὸ σὰ μιὰ σταγόνα βροχῆς πάνω στὸ τζάμι ἢ σὰν ἕνα φύλλο πού πέφτει πάνω στὸ χῶμα, κάτι πολὺ ταπεινὸ πού βρίσκεται κάποτε τόσο κοντὰ μας, δίπλα μας καὶ πού μπορεῖ νὰ τὸ προσπεράσουμε χωρὶς κἂν νὰ τὸ ἀντιληφθοῦμε, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ κάτι πολὺ μεγάλο, «ἕνα βᾶρος ἀθανασίας πάνω στὴν καρδιά» γιὰ νὰ ἐπαναλάβουμε τὰ λόγια τοῦ John Keats. Καὶ προπαντὸς κάτι πού παραμένει ἱερό, ἀνέγγιχτο καὶ ἀσύλληπτο. Τί ἄλλο λοιπὸν μπορούμε νὰ κάνουμε παρὰ μέσα στὰ σκοτάδια ὅπου ἐνδημεῖ ἡ ὑπαρξή μας, νὰ προσπαθοῦμε διαρκῶς νὰ αἰχμαλωτίσουμε ἔστω γιὰ μιὰ μόνο στιγμή αὐτὸ τὸ «ῥαῖο ἄστρο», αὐτὸ τὸ συνεχῶς ἀδιὰ-μόρφωτο καὶ ἀσύλληπτο ὄνειρο πού πλανιέται μέσα στὴ πιὸ ζοφερὴ νύχτα, τὴν ποίηση;

Καὶ σὺ πού ξέρεις ὄνειρο ἀδημοῦργητο,

Καὶ ἐγὼ δημιουργημένος πού δὲν ξέρω

Τί ἄλλο κάνουμε σὲ τοῦτες τὶς ἀκτὲς

Παρὰ νὰ στήνουμε τὶς παγίδες γιὰ τὴ νύχτα;

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ τελειώσω μ' αὐτοὺς τοὺς στίχους τοῦ Saint-John Perse καὶ ὁμολογῶ πὼς θὰ εἶμαι πολὺ εὐτυχῆς ἂν μέσα στὴ λίγη τούτη ὥρα πού διέθετα, κατόρθωσα νὰ σᾶς βοηθήσω νὰ στοχαστεῖτε καὶ σεῖς κάπως μαζί μου πάνω στὸ σπουδαιότατο αὐτὸ θέμα πού μᾶς ἀπασχόλησε ἢ ἂν κατόρθωσα νὰ σᾶς μεταδώσω κάτι ἀπὸ τὸ ἀσύγγριτο αὐτὸ μυστήριό πού λέγεται ποίηση. Ἀλλὰ κυρίως νὰ μὴ λησμονήσετε ποτὲ τοῦτο. Πὼς δὲ βρίσκουμε πουθενὰ τὴν ποίηση ἂν δὲν τὴν ἔχουμε μέσα μας. Τὰ ἴδια περίπου εἶπε ἐξετάζοντας γενικώτερα τὴν τέχνη καὶ ἕνας μεγάλος μουσουργός. En matière d'art on n'apprend que ce que l'on sait déjà. (Στὴν τέχνη δὲν μαθαίνει κανεὶς παρὰ ἐκεῖνο πού τὸ γνωρίζει ἤδη).

Σᾶς εὐχαριστῶ γιὰ τὴν ὑπομονὴ πού εἶχατε νὰ μὲ ἀκούσετε.